

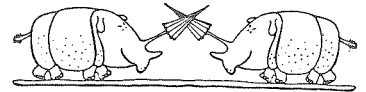
diskurssien avaruudesta. Sen, joka Malbergin mukaan kieltää yhteisen diskurssiavaruuden ja myöntää vain moninaisuuden, täytyy siis joku toinen Veikko Pietilä. Edelleen. En ... mutta riittääköön. Poistun näyttämöltä. - Ehkäpä joskus jostain Haadeksen yöstä nousee esiin se aika yksinkertaisen ja suorastaan hölmön tuntuinen Veikko Pietilä, jota Malberg on ottanut tehtäväkseen kommentoida. Itse en katso voivani puuttua asiaan tämän minulle tuntemattoman kaimani puolesta tämän enempää.

Sama

Realismin ongelmia

Mikä yhdistää Raimo Tuomelaa, Veikko Pietilää, Tarmo Malbergia ja Pasi Falkia? Mikäli Pertti Hemänusta¹ on uskominen, kaikki he edustavat *uussubjektivismlä* suomalaisessa nyky(yhteiskunta)tieteessä. Väite on kova, ja sellaiseksi se on myös tarkoitettu: on tullut aika vetää selkeä demarkaatiolinja tieteen (objektiivisuuden) ja epätieteen (subjektiivisuuden) välille. Tämä demarkaatiolinja on varmasti olemassa, mutta yritän tässä kirjoituksessa omalta osaltani näyttää toteen, että Hemänuksen tapa vetää se on pääasiassa virheellinen, vailla tosiolevaista korrelaattia.

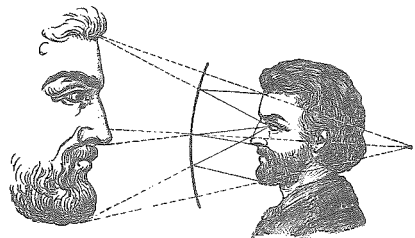
Heti alkuun on huomattava, että voimme puhua subjektiivisuudesta kahdessa eri merkityksessä. Ensimmäinen käyttötapa on negatiivinen: subjektiivismi on samaa kuin sattumanvaraisuus, mielivaltaisuus tms. Subjekti näyttäytyy oikean tiedon *esteenä*: objekti voi paljastua ainoastaan eliminoimalla subjekti. Tämä on termin käyttötapa Hemänuksella. Toinen merkitysvivahde on positiivinen: subjektiivisuus tarkoittaa samaa kuin subjektin tuottama, aikaansaama. Subjekti näyt-

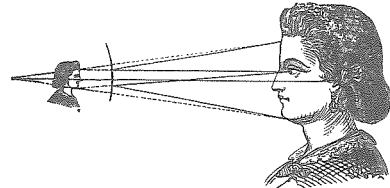
keskustelua

täytyy tällöin aina tiedon *ehtona*: objektin paljastaminen edellyttää subjektin. Tässä suhteessa tieto on aina subjektikeskeinen käsite epistemologisessa mielessä: tieto-oppi käsittelee sitä, miten ihminen voi saada todellisuudesta tietoa, mihin tämä perustuu jne. Tämä subjektilähettäisyys luonnehtii koko uuden ajan tietoteoreettista pohdiskelua Descartesista Kantin kautta nykypäivän ns. tieteelliseen realismiin.

Hemänus väittää nyt, että esittämäni² ontologia ja tietoteoria on subjektiivista ensinmainitussa, negatiivisessa mielessä: niitä ei vastaa mikään tosiolevainen. Koska Hemänus ei tunnu lainkaan mieltävän subjektiteeman toista - ja filosofisessa mielessä yhtä perustavaa - merkitystä, hän ajautuu ongelmiin jotka estävät häntä näkemästä oikeassa valossa ei ainoastaan subjektiivisuuden yleistä tieto-opillista, vaan myös oman kantani luonnetta. Luonnostelen ensin Hemänuksen sokean pisteen edellisessä kysymyksessä ja vastaan sitten hänen omaan kantaani kohdistamaan kritiikkiinsä.

Suurentunut valekuva koverassa peilissä.

Pienentynyt valekuva kuperaa peilissä.

Kysymys on *realismin* (korrespondenssiteorian) luonteesta tieto-opillisena ohjelmana: siitä että tiedon totuusarvo perustuu artikuloitun tietoaikaisen (väitelauseen tms.) ja sen käsittelemän maailman vastaavuuteen. Haluan tässä yhteydessä korostaa kahta kohtaa, jotka ovat olleet viime vuosien suomalaisen tiedotusopillisen keskustelun (ja varsinkin Hemänuksen) polttopisteessä.

Ensinnäkään realismi ei millään tavoin erottele materialismia ja idealismia. Käsitteellinen korrespondenssiluonteesta (adaequatio rei et intellectus) on vanha idealistisen filosofian teesi, kun taas materialistinen ajattelu on tuottanut mm. pragmatistisia versioita (totuus = toimivuus tms.). Siitä että postuloitaisiin tajunnan ulkopuolisen maailman olemassaolo ei vielä seuraakaan erityistä tieto-opillista kantaa.³ Tämä liittyy läheisesti marxismin omaan itseymmärrykseen, käsitykseen käytännöstä totuuden viimekätisenä perustana.

Toiseksi tulemme näet siihen, että realistienkin tietoteoria edellyttää subjektinsa, joka sekä tuottaa että koettelee tiedon. Tiedolla on aina praktinen merkityspäätöksensä, sillä tiedon (episteemisellä) subjektilla on oltava suhde kohteeseensa. Ainakin ihmistieteissä tämä suhde on osittain päällekkäisyyttä: tiedotusopin voi tutkia modernia massaviestintää, koska tämä kohde on olemassa myös hänen ei-episteemisen tai ateoreettisen arjen toimintansa tuloksena. Tämä (tieteentekijänkin) elämisenmaailman konstitutiivisuus kohteeseensa nähden tekee realismikysymyksestä praktisen. Siis: määritellä totuus realistisesti ja korostaa sen käytännöllistä konstitutioperustaa eivät sulje toisiaan pois. Realismi lausuu totuuden semanttisen sisällön, ja praktisuus määrittää sen tosiasialliset ilmene- mismuodot. Näin on mahdollista, että meillä tiettyssä erityistieteessä (kuten tiedotusopissa) on lukuisia kilpailevia koulukuntia, joilla on oma pätevytensä sitä kautta, että niillä on erilainen käytäntöyhteytensä.

Näin tulemme realismin *moninaisuuteen*, joka Hemänukselta on jäänyt huomaamatta. Pohjimmitaan on kyse tiedon (episteemisten kategorioiden) luonteesta ja suhteesta sen kohteena ole-

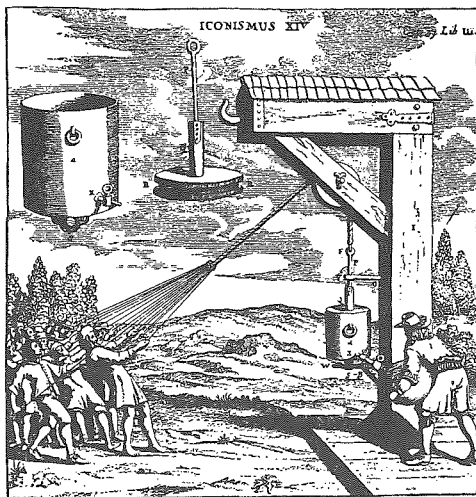
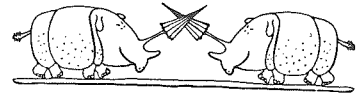
vaan maailmaan: voidaanko todellisuudesta itsestään puhua sen omalla 'kielellä' vai olemmeko aina sidottuja tiettyyn tiedolliseen horisonttiin? Viime vuosien filosofisessa keskustelussa ongelma on muotoutunut muun muassa metafyy- sisen ja sisäisen realismin suhteeksi.⁴ Edellisen mukaan totuus on viime kädessä ei-episteemistä (ja siis myös ei-subjektivistista edellä viittaamassani positiivisessa merkityksessä): se mikä totuudessa ilmenee on maailma itse, ei maailma suhteessa meidän tietojärjestelmäämme. Jälkimmäisen mukaan taas totuus on aina episteemistä: maailma itse puhuu meille, mutta vain sitä kautta, että meillä on siihen tiedollinen suhde. Kysymys on näin *das Ding an sich*istä realismin sisällä.

Hemänuksen kanta realismin eri vaihtoehtoihin on nyt johdonmukaisesti otettuna seuraava: kaikki muu kuin metafyyssinen realismi on subjektivistista, koska tällöin pidetään kiinni tiedon subjektivistisista ehdoista. Kanta on varmaan perusteltu (jäämme kuitenkin vielä odottamaan Hemänuksen tieto-opillista perustelua), mutta siihen sisältyy sen kaltainen käsitys subjektivismista että esimerkiksi osa - ehkä suurikin osa - ns. tieteellistä realismia osoittautuu subjektivistiseksi, so. epätieteelliseksi. Mikäli Hemänus haluaa pitää kiinni tästä demarkaatiosta, niin silloin hän ei ole enää pelkästään materialismin ja realismin asialla: hän puhuu jo paljon pienemmän ryhmäkunnan nimissä.

Tämä johdattaa meidät Hemänuksen minuun kohdistamaan subjektivismiväitteeseen. Sen yleiset puitteet on luonnosteltu edellä; kyse on sen erityisestä muodosta. Tiivistän tämän kritiikin kolmeksi teesiksi.

(1) *Abstraktisuusteesi*. Hemänus väittää että *Viestintä ja kulttuuri* -kokoelmassa esittämäni tutkimustuloksista puuttuu "lähes täydellisesti"⁵ konkreettisuus, mikä tekee niistä "hedelmättömän tuntuisia" niin, että ne ainakaan suoraan ei tuskin voisivat edistää "minkään [kurs. TM] konkreettisen tutkimuksen tekemistä". Liittän tähän teesiin myös sen Hemänuksen kritiikin, jossa hän yhtyy Veikko Pietilän⁶ näkemys kielten viestintäkäsitykseni (väitettyä) puutteellista yhteiskunnallista puolta.

Viimeistään 70-luvun jälkipuoliskon suomalaisen yhteiskuntatieteen metodologinen keskustelu on palauttanut mieliimme että myös käsiteparilla abstrakti-konkreetti on positiivinen (neutraali) ja negatiivinen merkityksensä. Edellinen liittyy tiedon määreellisyyteen (köyhyys vs. rikkaus), jälkimmäinen tiedon tasoihin (jolloin se vastaa suunnilleen teoreettinen-empiirinen -dikotomiaa ymmärrettyinä lähinnä empiristisväritteisesti). Hemänuksen käyttää termejä selvästi jälkimmäisessä merkityksessä, muutenhan abstraktisuusteesi ei voi samalla toimia myös syytöksenä: kysymys ei ole ainoastaan tietyn (ns. teoreettisen) tutkimustyyppin luonnehdinnasta, vaan sen periaatteellisesta kritiikistä. Muulla tavalla Hemänuksen teesiä on vaikea tulkita, koska siinä tarkasti ottaen ei ole kuin yksi yksilöity esimerkki (sekin V. Pietilältä otettu).

Ilmanpaine vastaa suuren miesjoukon ponnistuksia.
Otto v. Guericken teoksesta vuodelta 1672.

Totaaliseen, ei-yksilöityyn abstraktisuussytöksen on sellaisenaan hieman hankala vastata, kuten hyvin tiedämme. Vähintään voidaan kuitenkin todeta, että Hemänuksen on lukenut kokoelmaani varsin valikoiden, sillä yksi sen keskeinen teema (suomalaisen tiedotustutkimuksen kehitys ja ilme 70-luvulla) on juuri konkreettinen ilmiö Hemänuksen tarkoittamassa mielessä. Se että Hemänuksen ei yhdy tätä empiiristä ilmiötä koskeviin tutkimustuloksiini, ei kai sinällään tee niistä ei-konkreettisia. Joka tapauk-

sessä jo kokoelmani sisällä on (ainakin yksi) esimerkki siitä konkreettisesta tutkimuksesta, jonka Hemänuksen mukaan pitäisi olla käytännössä mahdotonta.

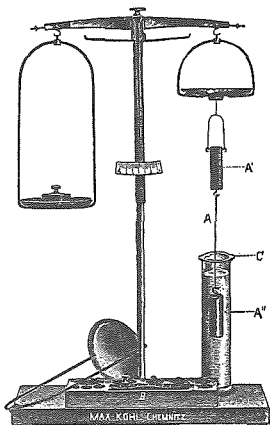
Veikko Pietilän kritiikkiä voimme sen sijaan tarkastella hieman lähemmin. Sen idea on suunnilleen seuraava: ei riitä, että (massa)viestintää tarkastellaan sen omissa autonomisuudessa, mukaan on tuotava aina myös sen yhteiskunnalliset määreet. Tähän ajatukseen on toki helppo yhtyä. Pietilä ei vain tunnu huomaavan, että voidaksemme puhua viestinnän yhteiskunnallisista määreistä meidän on tiedettävä, millainen ilmiö viestintä on. Tämä on tutkimuksen ensimmäinen askel (tiedotusopissa): sen mukaan viestinnän tutkimuksen välittömässä keskiössä on viestintä. Voidaan esittää myös toisenlainen käsitys (mikä yhdistää monia marxilaisia näkemyksiä): viestinnän tutkimuksen välitön keskus on viestinnän ulkopuolella. Tällöin nousee ongelmaksi kuitenkin se, miten voimme puhua viestinnän erityisyydestä (ja tiedotusopin omasta tutkimuskohteesta), mikäli lähtökohtana on sen toisinoleminen. Jotta voimme puhua toisesta meillä on oltava jokin, ilmaistaksemme asian Hegelin *Logiikan* termein. Tämä on viestintäkäsitykseni erityinen kohde käsillä olevassa kokoelmassa, mikä ei poista sitä, että olen tarkastellut viestinnän (varsinkin elokuvan) yhteiskunnallisia muotomääreitä toisissa teksteissäni.

(2) *Ääriiviivattomuusteesi*. Hemänuksen katsoo, että sekä ontologiani että tietoteoriani (painetussa tekstissä on "tieteenteoria", mutta Hemänuksen on kirjeessään tekijälle korjannut tämän painovirheen) jäävät "ääriiviivattomiksi". Se millä ei ole ääriviivoja on hahmotonta: siltä puuttuu identiteetti, koska se ei rajaudu mitään vasten. Toisin sanoen esittämälläni tutkimustuloksilla ei ole mitään omaa minuutta, ne ovat vain amorfista massaa.

Mikäli tämä teesi on otettava kirjaimellisesti (ja ehdotonta objektiivisuutta silmämääräänään

pitävä Hemánus tuskin kirjoittaa muuta, kuin mitä hän tarkoittaa), se kumoo subjektivismiteesin: subjektivismilla on aina ääriiviivat, joista voimme sen tunnistaa. Voimme kuitenkin tulkita ääriiviivattomuusteessin lievemmin katsoen, että se kohdistuu ainoastaan ontologiaani ja tietoteoriaani ja että näiden ulkopuolelle jää ääriviivallisia alueita (kuten kulttuurikäsite). Tämä tulkinta on kuitenkin varsin outo, sillä ontologiakäsitykseni on juuri se, minkä varassa koko muu tarkastelu lepää. Jos ontologiallani ei ole ääriviivoja, ei niitä ole tietoteoriallankaan eikä empiirisiin ilmiöihin kohdistuvilla tutkimuksillankaan, edellyttäen että kulttuuriteorian ja -tutkimuksen kantani on yhtenäinen. Hemánus ei kuitenkaan osoita, että käsitykseni olisivat epäyhtenäisiä tai peräti ristiriitaisia, jolloin meidän on pitädyttävä siihen, mikä on kirjoitettukin: väitetyllä subjektivismillani ei ole mitään hahmoa, joten se ei voi sanan varsinaisessa mielessä olla olemassakaan. Ja tämä on koko Hemánuksen subjektivismiteesin *reductio ad absurdum*.

(3) *Mystifiointiteesi*. Hemánus väittää, että tutkimuksissani "kulttuurin käsite lähes hegeliläisen maailmanhengen kaltaisena kohotetaan jallustalle". Eräässä toisessa yhteydessä Hemánus on puhunut "mystifioivasta saksalaisperinteestä"⁷, jonka lapsia (tai isiä) Hegelkin kaiketi on. Tämä näkemysni liittäminen Hegeliin on antanut minulle aiheen kutsua Hemánuksen kolmatta teesiä mystifiointiteesiksi, vaikka termi ei sisällykään käsillä olevaan Hemánuksen kritiikkiin.

Arkhimedeen lain todistaminen.

Hemánus ei lähemmin selvitä, mitä hän tarkoittaa Hegelin maailmanhengen negatiivisuudella josain (mystifointi)mielessä. Kritiikin kärki on kai silti melko helposti ymmärrettävissä. Ilmeisesti Hemánus tarkoittaa sitä että Hegelin hengen filosofia, jonka mukaan henki siirtymään subjektiivisesta objektiiviseen ja viimein absoluuttiseen muotoon tai vaiheeseen sekä ilmenee maailmanhistoriassa että tuottaa sen, on puhtaasti mystifioiva filosofinen ajatusrakennelma, joka tietyssä suhteessa (Hegelin henki = minun kulttuurini) muistuttaa omaa käsityskantaani. On syytä heti korostaa sitä, mitä Hemánuksen mystifiointiteesi ei sisällä. Se ei tarkoita, että mystifioivaksi luonnehdittu käsite olisi täysin väärä, koska mystifioinnissa on kyse siitä, että "1) asiat kuvataan vielä vaikeammaksi kuin ne ovat 2) tai asiat kuvataan jollakin tempulla helpommiksi kuin ne ovat ja/tai 3) tämä kuvaaminen tehdään kielellä jonka sanat tieteellisessä kielilyhteisössämme herättävät hämää, epämääräisiä tai suhteettomasti toisistaan poikkeavia mielikuvia"⁸. Jos asiasta puhutaan joko helpompana tai vaikeampana kuin se itse asiassa on, niin silti puhutaan koko ajan myös itse asiasta. Jos taas asiasta puhutaan hämää, se ei välittömästi koske sanotun objektiivisuutta, vaan sen kommunikatiivisuutta, jotka puolet Hemánus tunnetusti selvästi erottaa toisistaan.

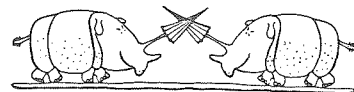
Myönteinen tulkinta Hemánuksen mystifiointiteesistä pitää siis sisällään sen, että kun Hegel joko puhuu liian helposti tai vaikeasti itse asiasta ja/tai käyttää tähän hämää tms. kieltä, pätee sama myös minun kulttuuriin kohdistuneisiin tutkimuksiini. Jotta voisimme vastata tähän kritiikkiin, meidän täytyisi tietää, *missä* Hegel oikein hengen filosofiassaan puhuu. Tästä Hemánus kuitenkin vaikenee, hän kai pitää vastausta melko itsestäänselvästä. Jotta Hemánuksen kritiikki voitaisiin jälleen lukea kirjaimellisesti, tämä hiljaisuus tulisi murtaa. Toisin sanoen Hemánuksen tulisi esittää oma Hegel-tulkintansa. Sitä odotellessamme perustelen, missä mielessä kulttuurikäsitteilläni ei ole paljoakaan tekemistä Hegelin kanssa, sikäli kuin vajavaisen Hegel-tuntemukseni perusteella (luettuna muttei välttämättä ymmärrettyä Hen-

gen fenomenologia ja vapaa puolet Logiikan tie-
teestä) asiasta uskallan puhua.

Ensinnäkään kulttuuri ei ole minulla missään mielessä subjekti, kuten henki Hegelillä on. Maailmanhistoria on kulttuurihistoriaa vain, koska se on konkreettisten ihmisten toimintaa. Kulttuuri on siis konkreettisten subjektien toisnolemista ainoastaan sitä kautta, että inhimillinen käytäntö edellyttää merkitysperstansaa. Kulttuuri (kuten yhteiskuntakaan) ei silti palaudu yksittäisten yksilöiden toimintaan, koska se on objektiivisesti olemassa yksittäisistä subjekteista (muttei kaikista ihmisistä) riippumatta. Kulttuurin objektiivinen olemassaolo minulla ei ole kuitenkaan hengen objektiivista olemassaoloa Hegelillä: idealistina Hegel postuloi hengelle oman elämänkaarensa.

Toiseksikin - ja edelliseen tiiviisti liittyen - en ole tietenkään esittänyt, että ideaalisilla ilmiöillä voisi olla muuta ilmenemismuotoa kuin liittyneenä materiaalistien ihmisten toimintaan. Hegelillä taas materiaallinen toiminta on jossain mielessä hengen (ideaalisen) ilmenemistä ja itsekseentulemistä oman vieraantuneisuutensa kautta. Kyse on minulla vain siitä, että ideaalista (kulttuuria) ei voi palauttaa materiaaliseen: inhimillinen käytäntö on niiden ykseyttä, muttei samuutta. Esimerkiksi viestintä ilmenee ainoastaan yhteiskunnassa, mutta niiden välillä ei ole reduktiota eikä yksioikoista identiteettiä.

Hemänuksen tapailema rakenneyhtäläisyys kantani ja Hegelin välillä perustuu siten joko minun tai Hegelin väärintulkintaan. Ilmeisesti on kyse molemmista. Omalta osaltani olen edellä yrittänyt osoittaa Hemänuksen kritiikin vääräksi: sekä puutteelliseksi, ei-kohteelliseksi että osaltaan itsessään ristiriitaiseksi. Hegelin osalta jään odottamaan Hemänuksen tulkintaa hänen filosofiastaan. Edellisen sanon vilpittömässä hengessä: objektiivisuusteorian kanssa työskentelevälle Hemänukselle Hegelin käsitys objektiivisesta ja absoluuttisesta tiedosta ei voine olla täysin vieras. Siihen ei tarvitse yhtyä, mutta kehiteltäessä joukkotiedotuksen objektiivisuuden teoriaa voi Hegel olla paljon ajankohtaisempi kuin mitä päältä näyttääkään.

keskustelua

Sitä paitsi Hegel oli niin kova antisubjektivistti, että häntä on tässä suhteessa vaikea ylittää. Koko objektiivinen (absoluuttinen) totuus, eikä tiimaakaan vähempää, oli kirjoitettuna hänenkin huoneentauluunsa.

Ylevämpää tavoitetta ei tieteentekijä voi itselleen asettaa. Se että hän ei ehkä pääsekään tähän päämääräänsä, on vain osoitus siitä, että totuuteen pyrkimiselläkin on omat subjektiiviset lähtöiset rajansa.

Tarmo Malmberg

Viitteet

- ¹HEMÄNUS, Pertti. Välihuutoja puheenvuoroihin. *Tiedotustutkimus*. 5(4), 1982, 123-126.
- ²MALMBERG, Tarmo. Viestintä ja kulttuuri. Tekstejä viestinnän teorian ja tutkimuksen kulttuuri-teoreettisista perusteista (1978-81). *Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos, julkaisuja, sarja C*, nro 2, 1981.
- ³Tämä suomalaisen (tiedotusopillisen) keskustelun tuoksinassa unohdettu kanta löytyy kuitenkin Juha Teräväiseltä: *Johdatus filosofiaan*. Kirjapaja, 1982, 36-37.
- ⁴Erottelen on tehnyt Hilary Putnam: *Realism and Reason. Meaning and the Moral Sciences*. Boston jne., Routledge & Kegan Paul, 1978, 123-140. uomessa on Putnamin teesiä kehitellyt ainakin Raimo Tuomela: *Metaphysical Versus Internal Realism. Helsingin yliopiston filosofian laitoksen julkaisuja*. nro 8, 1980.
- ⁵HEMÄNUS, Pertti, ema., 125. Kaikki jäljempänäkin tulevat lainaukset ovat tästä samasta kohtaa, ellei ole toisin mainittu.
- ⁶PIETILA, Veikko. Tiedotustutkimus: teitä ja tienviittoja. *Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos, julkaisuja, sarja C*, nro 3, 1982, 14.
- ⁷HEMÄNUS, Pertti & PIETILA, Kauko. *Seitsemän erää journalismista*. Tampere, Vastapaino, 1982, 57.
- ⁸HEMÄNUS, Pertti & PIETILA, Kauko, 85-86.